

0. Uvod

Tko kontrolira prošlost, kontrolira budućnost. Tko kontrolira sadašnjost, kontrolira prošlost (George Orwell 1984, 1949.).

Svaki tekst o arheologiji tekst je o ljudima. O ljudima koji su nekada živjeli i o ljudima koji pokušavaju saznati kako su ti ljudi živjeli. Svako arheološko istraživanje stvara priču o prošlosti. Prošlost koju mi danas izučavamo i podučavamo nije stara 500, 3000 ili milijun godina. Suvremena je nama jer smo je mi stvorili. Akumulacija znanja i prikupljanje podataka koje se institucionalizirano i intenzivno odvija posljednjih 150 godina stvorilo je znanje o prošlosti koje mi imamo i nadograđujemo (ili pregrađujemo) danas. Zbog toga arheologija nije samo disciplina koja se bavi materijalnim ostacima u prošlosti, nego disciplina koja se bavi materijalnim ostacima iz prošlosti u sadašnjosti na koju se kao lišće na ježa prikupljaju sva znanja, vjerovanja, vrijednosni i politički sustavi okoliša u kojima ona nastaje. Zbog toga je povijest arheologije i povijest država i obrazovnih i znanstvenih sustava, vrijednosnih sustava, ideologija, motiva, života i rada istaknutih pojedinaca.

Arheologija nema svoju epistemologiju, razne paradigme ponekad su umjetno stvorene u kasnijim razdobljima. Možda veći problem od nedostatka epistemologije jest to što arheologija nema svoju jedinstvenu metodologiju. Izbor podataka i metodologije ostavlja se na izbor arheologu zbog njegova autoriteta. Istraživanje se provodi unutar zadanih mogućnosti u danom trenutku. Arheologija je mlada disciplina koja se postupno razvija što valja imati na umu prilikom vrednovanja rada određenoga arheologa ili cijele skupine u određenom razdoblju. Arheologiju definira golema količina građe i ostataka za koje prvo treba osmisliti način klasifikacije. Zbog protoka vremena i nepredvidljivosti ljudske prirode i odluka te privida da ih je moguće predvidjeti, klasifikacije su često načinjene na premisama sadašnjosti te dostupnih podataka i konstantno su podložne propitivanju, re-evaluaciji pa i potpunoj modifikaciji. Bez klasifikacije građe nikakva daljnja aktivnost u smislu donošenja zaključaka o prošlosti nije moguća. Kako su za stvaranje arheologije kao discipline bili potrebni određeni preduvjeti, tako su potrebni i za stvaranje arheološke teorije.

Sveukupni arheološki rad određuju dvije metodologije od kojih ni jedna nije u potpunosti definirana: **metodologija istraživanja** koja obuhvaća prikupljanje i obradu podataka te odabir podataka i analize (iskopavanje, klasifikacija, taksonomija) i **metodologija arheološkog zaključka** i interpretacije. Metodologija prikupljanja i odabira podataka svojstvena je samo arheologiji i arheolozima, dok se u donošenju arheološkog zaključka i interpretacije većim dijelom „posuđuju“ teorije iz drugih disciplina koje se onda prilagođavaju arheološkom materijalu kao što će se vidjeti u ovoj publikaciji posvećenoj metodologiji arheološkoga zaključka (teorijskoj arheologiji), dok neće biti riječi o metodologiji arheološkoga istraživanja, kao ni o drugim aktualnim arheološkim pitanjima poput popularizacije arheologije i sprege s gospodarstvom. Metodologija istraživanja u 21. stoljeću prelazi na novu razinu u smislu prikupljanja i inicijalne interpretacije „sirovih“ podataka dobivenih analizama iz prirodnih znanosti i otvara nove mogućnosti za interpretaciju na više razine te stvara novu sliku moguće objektivnosti i odvojenosti od sadašnjosti. Unatoč „prividu odvojenosti“ od sadašnjosti naš arheološki zaključak nastaje u sadašnjosti i zbog toga nije moguće odvojiti komponentu istraživača pri donošenju bilo koje razine arheološkoga zaključka. Arheološka teorija neodvojivi je dio svakog arheološkog istraživanja. Postavljanje teorijskoga problema samo je strukturiranje vlastitoga pristupa istraživanju. U slučaju kada se to i ne radi, kada se istraživač vodi „*podacima koji će sami otkriti odgovore*“, u pozadini toga pristupa sadržan je stav arheologa. Velik utjecaj na formiranje pristupa istraživanju ima i obrazovanje arheologa u još nekoj disciplini (primjerice V. G. Childe je završio i filozofiju).

Teško je pisati o arheološkim pravcima ili paradigmatima bez spominjanja istaknutih pojedinaca koji su stvarali klimu i okvir za rad u arheologiji, ljudi koji su posredno ili neposredno formirali debatni prostor i troperiodnu podjelu arheologije. U većini pregleda arheološke teorije i povijesti discipline uz kulturnopovijesnu arheologiju nalazi se ime Gordona Childea, uz procesnu Lewisa Binforda, a uz postprocesnu Iana Hoddera. Gordon Childe možda je najpoznatiji arheolog uopće, po Lewisu Binfordu nazvan je asteroid, a Ian Hodder za života je postao predmetom znanstvenih radova. Oko sve trojice je u dijelu literature već sklopljena svojevrsna mitska priča. U ovoj knjizi najviše je prostora posvećeno trima najpoznatijima pravcima u arheologiji i tim trima

najpoznatijim predstavnicima pojedinog pravca u 20. stoljeću, ljudima koji su postali svojevrsni sinonim za određeni pravac i čijim se radovima mnogobrojni drugi arheolozi okreću za pomoć pri interpretaciji podataka i razumijevanju prošlosti. Knjiga je zamišljena kao uvodno djelo u problematiku teorijske arheologije stoga nije bilo prostora za mnoga druga važna pitanja arheologije (poput pitanja roda u arheološkom istraživanju), te također ne spominje mnoge značajne arheologe. **U omiljenoj arheološkoj podjeli na tri** i povijest discipline se uobičajeno dijeli na tri najznačajnija pravca koji su u kronološkom slijedu formirali istraživačka pitanja i interpretacije. Kao i u svakoj trodobnoj podjeli na bilo kojoj razini (što je svakome arheologu dobro poznato) mnogo je nedosljednosti, preklapanja pa je teško crtati stroge kronološke i prostorne granice upotrebe određenog pravca.

Mi danas kada se osvrćemo na rad naših prethodnika, ponekad čak i suvremenika pokušavamo proniknuti u korijene njihovih ideja i procese načina zaključivanja jednako kao što nam su bitni i sami rezultati njihovog rada. Taj je posao ponekad vrlo težak i zahtjevan, iako se radi o ljudima koji su nam i kronološki i stručno vrlo bliski. To je dobar primjer koji ocrta koliko je teško proniknuti u misli i namjere bilo koga, a kamoli nekoga tko je živio prije nekoliko tisuća godina i od čije cjelokupne ostavštine imamo nekoliko ulomaka keramike i kamena.

Pitanja koja danas postavljaju arheolozi ista su pitanja koja su postavljali njihovi prethodnici prije 50 ili 150 godina. Većina podjela uspostavljena tada, unatoč nikakvim referencama, malom broju nalaza te oslonca jedino u vlastitim klasifikacijama, koristi se u mnogo slučajeva i danas, dok su mnoga istraživačka pitanja i dalje aktualna.

Kritičko razmišljanje mora se razvijati usporedo s činjenicama. Osnove su arheološke struke podaci, ali interpretacija podataka je neizbježan dio arheološkoga istraživanja. **Kritičko razmišljanje, pokušaj inovacije i uvođenja novih načina razmišljanja nije privilegija iskusnih znanstvenika nego pravo i obveza svakoga tko se bavi prošlošću.** Kao primjer izdvajam zbornik radova *Symbolic and structural archaeology* (1982), zbirku radova s konferencije na kojoj su predstavljeni seminarski radovi studenata I. Hoddera koji je i urednik zbornika. Autori koji su napisali radove za zbornik imali su u trenutku kada je knjiga izašla između 23 i 29 godina, nitko osim njihovog mentora I. Hoddera (tada 32 godine star) nije imao doktorat. Knjiga je postala

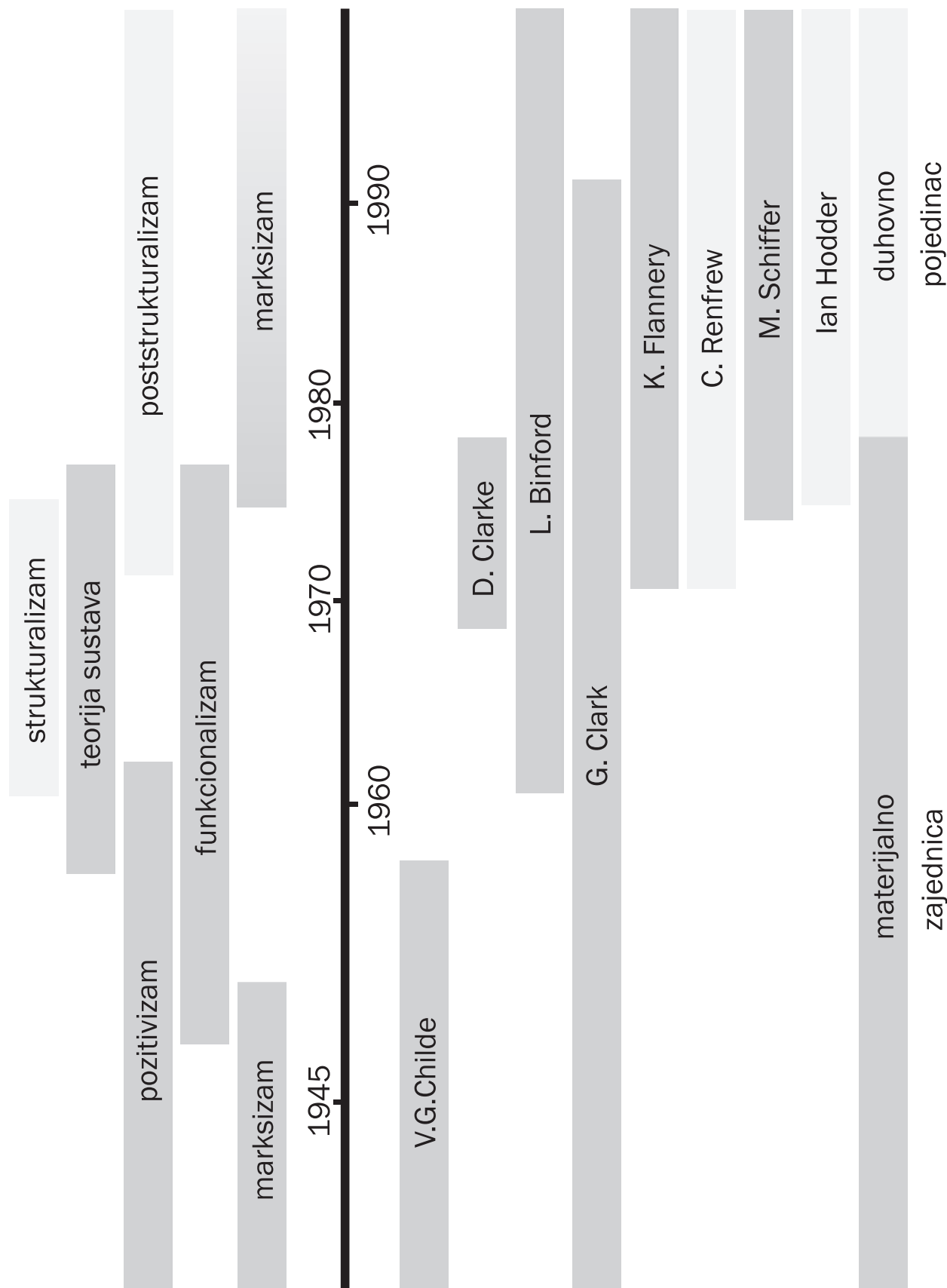
jedan od najcitiranijih radova u arheologiji, barem se spomenom nalazi u svakom pregledu povijesti arheologije i simbolički označava početak postprocesne arheologije.

Nadam se da će ova knjiga, osim kao vodič za upoznavanje s arheološkim teorijama poslužiti i kao poticaj studentima da što više čitaju i usporedno slobodno i argumentirano propituju pročitano.

Prema M. Johnsonu, tri su ključna arheološka problema (Johnson 2010, 316):

- 1) Kako možemo točno znati kako je izgledala prošlost bez putovanja kroz vrijeme?
- 2) Kako proučavati prošlost bez da namećemo sadašnjost?
- 3) Ako nešto i naučimo o prošlosti, kako znamo da je to uistinu tako bilo?

Ostavljam svakom čitatelju da procijeni koje je razdoblje i koji je arheolog najbolje odgovorio na pojedino pitanje.

Sl. 1. Lenta vremena druge polovice 20. stoljeća s istaknutim pravcima, pojedincima i istraživačkim interesima